

УДК 159.923.2:387
DOI <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-1-4>

ВІДСТРОЧЕНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРНАЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ

Кетлер-Митницька Т. С.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри спеціальної освіти та психології
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
вул. Наукового містечка, 59, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-1665-4282
catmeatt@gmail.com*

Ключові слова:

інтернальність, особистісно-професійний саморозвиток, відстрочена оцінка ефективності, авторська програма, динаміка показників.

У статті наведена характеристика програми формування інтернальності як чинника готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку та розкриті результати відстроченої оцінки її ефективності. Надано стислий огляд досвіду формування інтернальності та готовності до саморозвитку майбутніх психологів. Акцентовано недостатню розробленість питання оцінки віддалених у часі результатів психологічного впливу. На підставі теоретичного аналізу підходів до здійснення психологічного моніторингу в закладах вищої освіти відстрочену оцінку ефективності програми визначено як таку, що здійснюється через достатній проміжок часу та фіксує наявність або відсутність стійких позитивних ефектів її впровадження. Розкрито особливості авторської програми підвищення готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку шляхом формування їх інтернальності. Наведено результати емпіричного дослідження, в процесі якого здійснено зіставлення трьох наборів даних щодо рівнів інтернальності та готовності студентів-психологів до особистісно-професійного саморозвитку: до формуального експерименту, після формуального експерименту, через 3 роки після формуального експерименту. В експериментальній групі отримані дані засвідчили виражену позитивну динаміку відносної кількості студентів з високим рівнем інтернальності не тільки протягом реалізації програми, а й через 3 роки після її завершення. Зафіксовано тенденцію до збільшення відсотку студентів з середнім, до зниження – з низьким рівнями інтернальності. У результаті порівняння замірів готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку з'ясовано, що в експериментальній групі найбільшою мірою виражена тенденція до постійного зниження частки студентів з низьким рівнем цієї властивості. Меншою мірою виражена позитивна динаміка частки студентів з середнім та високим рівнями готовності до саморозвитку. За допомогою t-критерія Стьюдента доведено значущу різницю між рівнями обох досліджуваних властивостей в експериментальній та контрольній групах. Продовження позитивних змін інтернальності та готовності до особистісно-професійного саморозвитку членів експериментальної групи після закінчення занять свідчить про достатню стійкість ефектів впровадженої програми та дозволяють дати позитивну відстрочену оцінку її ефективності.

THE POSTPONED EFFECTIVENESS EVALUATION OF THE PROGRAM OF INTERNALITY'S FORMING AS A FACTOR OF FUTURE PSYCHOLOGISTS' READINESS FOR PERSONAL AND PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT

Ketler-Mytnytska T. S.

Candidate of Psychological Sciences,

Associate Professor at the Department of the Special Education and Psychology

Municipal Institution of Higher Education

“Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy”

of Zaporizhzhia Regional Council

Naukove Mistechko str., 59, Zaporizhzhia, Ukraine

orcid.org/0000-0002-1665-4282

catmeatt@gmail.com

Key words: *internality, personal and professional self-development, the postponed evaluation of effectiveness, author's program, dynamics of indicators.*

The article describes the program of internality's forming as a factor of future psychologists' readiness for personal and professional self-development and reveals the results of the postponed assessment of its effectiveness. A brief overview of the experience of future psychologists' internality and readiness for self-development forming is given. Insufficient elaboration of the issue of the psychological influence' long-term results evaluation is emphasized. Based on the theoretical analysis of approaches to psychological monitoring in higher education institutions, the postponed evaluation of the program's effectiveness is defined as one that is carried out after a sufficient period of time and detects the presence or absence of its implementation's lasting positive effects. The features of the author's program to increase the future psychologists' readiness for personal and professional self-development by forming their internality are revealed. The results of the empirical study, comparing three sets of data on the levels of internality and psychology students' readiness for personal and professional self-development, are given: before the formative experiment, after the formative experiment, 3 years after the formative experiment. In the experimental group, the obtained data showed a pronounced positive dynamics of the relative number of students with a high level of internality not only during the implementation of the program but also 3 years after its completion. There is also a tendency to increase the percentage of students with medium, to decrease – with low levels of internality. A comparison of measurements of future psychologists' readiness for personal and professional self-development revealed that the most pronounced tendency in the experimental group is a constant decrease in the part of students with low levels of this trait. The positive dynamics of the students' number with medium and high levels of readiness for self-development is less pronounced. Using Student's t-test, a significant difference between the levels of both studied properties in the experimental and control groups was proved. Continuation of positive changes in the experimental group members' internality and readiness for personal and professional self-development after classes indicates sufficient stability of the implemented program's effects and allows to give a positive postponed assessment of its effectiveness.

Постановка проблеми. У сучасних умовах підвищеної стресогенності життя, епідеміологічних загроз та соціально-економічної нестабільності стрімко зростає потреба у наданні населенню кваліфікованої психологічної допомоги, а отже, загострюються й виклики щодо особистісної готовності студентів-психологів до май-

бутньої професійної діяльності. Високі вимоги до компетентності фахівців засвідчує професійний стандарт «Практичний психолог (соціальна сфера)» [1], що розкриває широкий спектр трудових функцій, здійснення яких у напруженій ситуації сьогодення вимагає від психолога спроможності сприяти гармонізації як стану клієнтів, так

і власної особистості. Як зазначила О. Андрусик, під час пандемії психолог має не тільки володіти необхідним набором вмінь та навичок, а й бути здатним самостійно забезпечувати високу результативність діяльності в емоційних умовах завдяки саморегуляції та самоконтролю [2, с. 13–14].

У зв'язку з цим невідкладним завданням психологічного супроводу вищої освіти стає розробка ефективних засобів стимулювання здатності майбутніх психологів до особистісно-професійного розвитку, в якості одного з внутрішніх чинників якого розглядається інтернальність (внутрішній локус контролю). Згідно з науковими поглядами Дж. Роттера, ця властивість означає таке узагальнення свого минулого досвіду, яке призводить до впевненості у власній здатності впливати на досягнення очікуваних результатів [3].

Значущість інтернальності в роботі психологів зумовлена високою професійною відповідальністю цих фахівців, для яких внутрішня атрибуція результатів наданого впливу та цілеспрямоване самовдосконалення є не просто бажаними, а необхідними умовами якісного виконання власних обов'язків. Як зауважила Н. Шевченко, зміст професійної діяльності психолога на всіх її етапах від ідентифікації суб'єктивних сенсів клієнта до сприяння зміні ним власної психологічної реальності передбачає здатність до постійних рефлексивно-творчих зусиль [4, с. 106–109]. Серед основних вимог до психолога – високий рівень відповідальності за результати втручання в психодуховний простір клієнта, самостійність у прийнятті обґрунтованих рішень та оцінці їх доцільності, внутрішній формат цілепокладання, виконання та контролю власної професійної діяльності [5, с. 99–100].

На цей час у психологічній теорії та практиці вже накопичено деякий досвід формування здатності до саморозвитку та інтернальності майбутніх психологів. Зазвичай воно здійснювалося або в межах педагогічного підходу (організаційно-методичні аспекти професійної підготовки психологів, розкриті у працях В. Моралова, А. Маркової, О. Міненко, Н. Пов'якель, Н. Пророк, В. Панка, А. Чурсіної та ін.), або у контексті використання психологічних технологій (методи тренінгової та консультативної роботи, апробовані Л. Долинською, О. Затворнюк, Н. Фалько, В. Федорчук, Н. Шевченко та ін.). Оскільки інтернальність студентів-психологів раніше не вивчалася саме як чинник їх самовдосконалення, нами було проведено спеціальне експериментальне дослідження, яке підтвердило ефективність стимулювання інтернальності майбутніх психологів для підвищення їх готовності до особистісно-професійного саморозвитку [6].

Водночас залишається відкритим питання контролю сталості досягнутих результатів пси-

хологічної допомоги у часовій перспективі. В експериментальній психології для їх врахування пропонується не тільки безпосередній, а й відстрочений спосіб фіксації змін залежнозмінної експериментального дослідження [7, с. 16]. Як зазначила Н. Афанасьєва, варто враховувати не лише первинні, безпосередні, а й вторинні та відстрочені ефекти психологічного втручання [8, с. 17], оскільки вони можуть бути неочікуваними [9, с. 4]. В. Лефтеров також підкреслив важливість віддаленого у часі моніторингу ефективності психологічного впливу. Адже саме стійкість позитивних особистісних змін учасників свідчить про пролонгований ефект тренінгу, прямо пропорційний його тривалості, інформативності та практичній значущості [10, с. 59]. За висновками Т. Тітової та К. Криклі, організація моніторингу психологічних змін учасників освітнього процесу є одним з пріоритетних завдань психологічної служби вишу. Авторки акцентують важливість не лише контролю актуальних соціально-психологічних характеристик студентів, а й виявлення тенденцій їх подальших змін. Водночас в закладах вищої освіти на цей час поширені лише такі види моніторингу, як попередній, основний та заключний [11, с. 305–308].

Огляд науково-психологічної літератури не виявив прикладів відстроченої оцінки прологнованих ефектів розвитку інтернальності та готовності до саморозвитку майбутніх психологів, що і зумовило доцільність цього дослідження. На основі аналізу літератури ми розглядаємо *відстрочену оцінку ефективності програми* як таку, що здійснюється через достатній проміжок часу та фіксує наявність або відсутність стійких позитивних ефектів її впровадження.

Мета статті – представити відстрочену оцінку ефективності програми формування інтернальності як чинника готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку.

Результати дослідження. Програму формування інтернальності як чинника готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку було впроваджено нами у 2018–2019 н.р. Метою програми було підвищення готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку шляхом формування їх інтернальності засобами активних методів навчання. Методологічну основу програми склали: 1) теорії соціального научіння та локалізації контролю Дж. Роттера [12]; 2) положення гуманістичної психології про особистісний зміст саморозвитку, його механізми та психотехнології, зокрема праці А. Маслоу [13, с. 135–148] та С. Кузікової [14, с. 125–128]; 3) генетична психологія С. Максименка, зокрема розуміння саморозвитку як способу подолання внутрішньоосо-

бистісних протиріч [15, с. 11–20]; 4) суб'єктний підхід, зокрема положення суб'єктно-вчинкового підходу В. Татенка про зв'язок суб'єктності та інтернальності особистості [16, с. 63].

Програма складалася з двох напрямків роботи: психологічного тренінгу на тему «Формування інтернальності майбутніх психологів як чинника їх готовності до особистісно-професійного саморозвитку» з включенням лекційних занять та дискусійного клубу «Self-made man: практика інтернальності». Програма тренінгу передбачала проведення 17 занять тривалістю 3 академічних години кожне один раз на тиждень. Загальний обсяг програми склав 85 годин, з яких: 17 годин – лекції, 34 години – тренінгові заняття, 34 години – самостійна робота (виконання домашніх завдань). Тренінгові заняття було спрямовано на формування запропонованих автором компонентів інтернальності, до критеріїв яких належать внутрішня атрибуція причинності, відповідальності та контролю, суб'єктність, готовність до подолання труднощів, оптимістичний атрибутивний стиль та ін. Програма дискусійного клубу передбачала проведення 10 засідань протягом 17 тижнів першого півріччя. Засідання дискусійного клубу присвячувалися обговоренню творчої біографії видатних сучасників, які успішно виступили суб'єктами своєї долі та кар'єри, тобто «зробили себе самі». У цілому ідея програми полягала в тому, щоб навчити студентів бачити причинно-наслідкові зв'язки між власними діями та навчально-професійним прогресом, розвинути їхню відповідальність та здатність до поведінкової саморегуляції з метою підвищення мотивації та навичок особистісно-професійного саморозвитку.

Можна побачити, що методологічна основа є адекватною відповідно до використаних у дослідженні методів, а методи – достатніми для досягнення мети програми.

Оскільки інтернальність та готовність до особистісно-професійного саморозвитку розглядаються нами як складні комплексні властивості, для встановлення ефективності розробленої програми щодо їх розвитку використано 12 психодіагностичних методик, проведених до та після формувального експерименту. З метою з'ясування сформованості компонентів готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку застосовано: тест оцінки особистісних якостей «Психологічний особистісний профіль» (Т. Раганова, Н. Шляхта); методику визначення рівня рефлексивності А. Карпова, В. Понамарьової; опитувальник «Диспозиційна характеристика саморозвитку особистості» С. Кузікової; опитувальник «Мотивація навчання у виші» Т. Ільїної; методику «Морфологічний тест життєвих цінностей» В. Сопова, Л. Карпушиної; методику «Дослідження вольової саморегуляції» А. Зверькова та Е. Ейдмана. З метою вивчення ступеня сформованості компонентів інтернальності використано: опитувальник «Локус контролю» (за О. Ксенофоновою); тест «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії» (за М. Фетискіним, В. Козловим, Г. Мануйловичем); тест «Здатність до прогнозування» Л. Регуш; тест атрибутивних стилів (ТАС) Л. Рудіної; опитувальник «Шкала контролю за дією» (Ю. Куль в адаптації С. Шапкіна); опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки – ССП-98» (В. Моросанова).

В експерименті взяли участь студенти 64 студенти спеціальності 053 Психологія Класичного приватного університету (м. Запоріжжя), Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля (м. Северодонецьк); Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ). До складу експериментальної та контрольної груп увійшло по 32 особи [6].

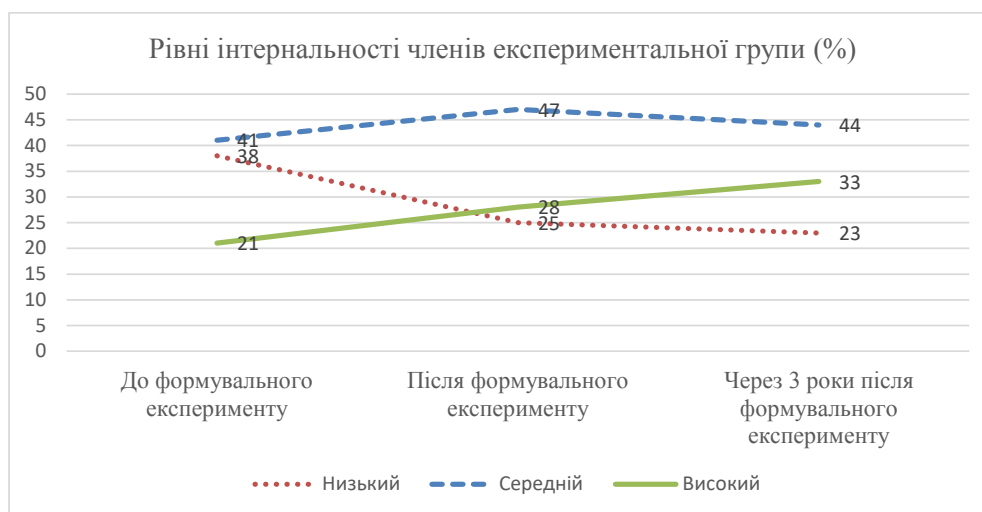

Рис. 1. Динаміка інтернальності членів експериментальної групи

Результати повторної діагностики, проведеної одразу після завершення формувального експерименту, показали високу ефективність програми щодо формування інтернальності як чинника готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку.

Для реалізації відстроченої оцінки ефективності авторської програми у 2021–2022 н.р. були втретє проведені методики діагностики сформованості інтернальності та готовності до особистісно-професійного саморозвитку зі студентами, які входили до складу експериментальної та контрольної груп. Після цього ми здійснили *зіставлення трьох наборів даних тестування*: до формувального експерименту, після формувального експерименту, через 3 роки після формувального експерименту. Через відрахування та деякі інші об'єктивні причини кількість учасників дослідження знизилася з 64 до 58 осіб, з яких 30 – члени експериментальної групи, 28 – контрольної групи.

Аналіз масиву емпіричних даних дозволив виділити рівні (низький, середній, високий) інтернальності та готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку. Перейдемо до порівняння рівнів інтернальності членів експериментальної та контрольної груп за допомогою t-критерія Стьюдента (рис. 1).

Як видно з рисунку 1, за трьома зрізами в учасників експериментальної групи найбільшою мірою змінилися показники високого рівня інтернальності, який одразу після впровадження програми підвищився на 7% (з 21% до 28%), а через 3 роки після – ще на 5% (з 28% до 33%). Відносно першого заміру остаточний показник підвищився на 12% (з 21% до 33%). Отже, зафіксовано постійну позитивну динаміку відносної кількості здобувачів вищої освіти з високим рівнем інтернальності. Такі студенти характеризуються високою

готовністю до подолання труднощів, здатністю до вольової саморегуляції, самостійністю, відповідальністю за результати навчання та спілкування. Можна зробити висновок, що участь у формувальному експерименті сприяла закріпленню цих властивостей, стимулювала самостійне прагнення студентів до інтернальної поведінки через усвідомлення її значущості у контексті досягнення цілей навчально-професійної діяльності.

Показник середнього рівня інтернальності в експериментальній групі за час формувального експерименту підвищився на 6% (з 41 до 47%), але за 3 роки після його завершення знизився на 4% (з 47% до 44%). Відносно початкового заміру остаточний показник зріс на 3% (з 41% до 44%), що свідчить про в цілому позитивну, але нестабільну динаміку. Студентам з середнім рівнем інтернальності властива епізодична готовність до подолання труднощів, помірна здатність до планування та саморегуляції, вони не завжди готові визнавати свою відповідальність за успіхи, а особливо – невдачі у навчанні та спілкуванні. Деяке зниження відсотку таких студентів через 3 роки після впровадження програми можна пояснити тим, що переваги інтернальної поведінки поступово втратили для них свою привабливість під впливом більш звичних тенденцій до перекладання відповідальності на сторонні чинники.

Показник низького рівня інтернальності за час експерименту знизився на 13% (з 38% до 25%), а за 3 наступних роки – ще на 2% (з 25% до 23%). Студенти з низьким рівнем інтернальності не вміють долати труднощі та приймати самостійні рішення, не схильні заздалегідь планувати свою діяльність та брати відповідальність за її результати. Хоч загальна різниця між першим та третім замірами дорівнює 15%, ми бачимо, що тенденція до зниження частки здобувачів вищої освіти з

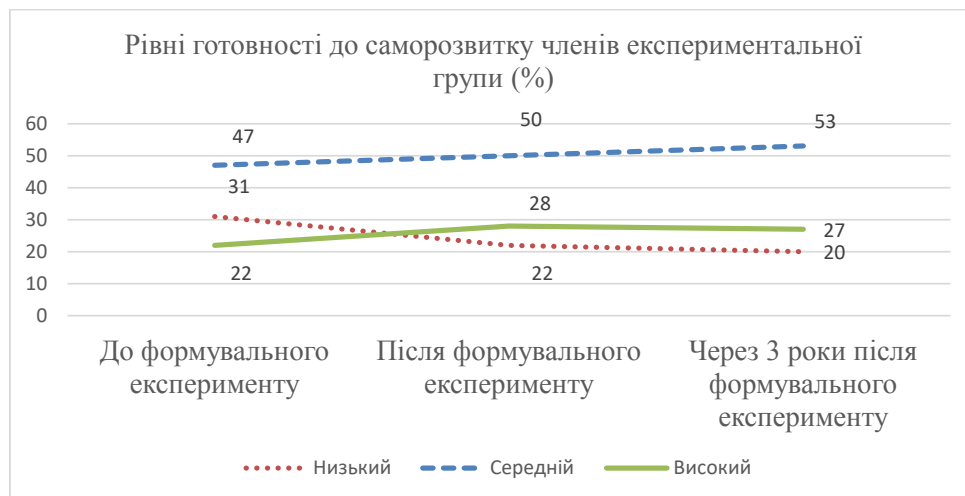

Рис. 2. Динаміка готовності до особистісно-професійного саморозвитку членів експериментальної групи

низьким рівнем інтернальності з часом загальмувалася. Можна припустити, що зниження темпу скорочення частки майбутніх психологів з низьким рівнем інтернальності пояснюється тим, що деякі студенти потребують постійної зовнішньої підтримки щодо здійснення позитивних особистісних змін. Без цієї підтримки лише 2% змогли самостійно перейти до більш відповідальної та саморегульованої поведінки.

Порівняння за допомогою критерія Стьюдента результатів першого та другого ($t = 2,351$ при $p \leq 0,05$), другого та третього ($t = 2,101$ при $p \leq 0,05$) замірів рівня інтернальності показало статистичну значущість зафіксованих змін. Дослідження також виявило значущу різницю між рівнями інтернальності в експериментальній та контрольній групах.

У контрольній групі відбулося зростання частки студентів з середнім рівнем інтернальності на 5% (з 38% до 41% під час експерименту, з 41% до 43% за 3 наступних роки) та зменшення на 4% частки осіб з високим рівнем (до та після експерименту кількість не змінилася та дорівнювала 25%, за 3 роки вона зменшилася з 25% до 21%). Показники низького рівня за час експерименту знизилися на 3% (з 37% до 34%), а за наступні роки підвищилися на 2% (з 34% до 36%). Коливання показників не мають статистичної значущості та пояснюються впливом інших чинників (індивідуальні особливості, ускладнення змісту навчально-професійної діяльності, випробування кваліфікованих іспитів тощо).

Проаналізуємо динаміку готовності майбутніх психологів до саморозвитку за результатами порівняння трьох замірів (рис. 2).

Як бачимо на рисунку 2, більшою мірою виражені зміни показників низького рівня готовності до саморозвитку, частка студентів з яким послідовно знизилася на 11% (з 31% до 22%, з 22% до 20%). Ця категорія майбутніх психологів характеризується низькою мотивацією саморозвитку, несформованими морально-діловими та професійними цінностями, невмінням наполегливо прямувати до встановленої мети. Тенденція до зниження частки студентів з низьким рівнем готовності зберіглася після завершення програми, але уповільнилася. Це можна пояснити тим, що навіть після усвідомлення бажаності саморозвитку, в умовах зростання академічного навантаження та скорочення вільного часу він став пріоритетним завданням не для усіх членів експериментальної групи.

Показники середнього рівня готовності до саморозвитку в цілому підвищилися на 6% (з 47% до 50%, з 50 до 53%). Отже, тенденція полягає у помірному, проте рівномірному зростанні частки студентів, яким властиві середнє прагнення до саморозвитку та креативності в навчально-професійній діяльності, окремі прояви мораль-

но-ділових та професійних цінностей, помірні рефлексія досягнутих результатів, наполегливість та самоконтроль. Це свідчить про достатнє засвоєння членами експериментальної групи цінності та прийомів особистісно-професійного саморозвитку, застосування яких має стійкий, втім, епізодичний характер.

Меншою мірою змінилися показники високого рівня готовності до саморозвитку (після підвищення з 22% до 28% під час впровадження програми вони незначно знизилися протягом 3 років з 28% до 27%). Таким студентам властиве свідоме прагнення до особистісно-професійного саморозвитку та якісного виконання професійної діяльності, розвинена рефлексія діяльності та спілкування, високі самоконтроль та самооцінка професійно важливих якостей психолога. Деяке зниження частки таких студентів за 3 роки після завершення програми можна пояснити впливом ціннісної кризи, пов'язаної з переоцінкою власних кар'єрних перспектив в якості психолога та сприйманням вимог до компетентності справжнього професіонала як надмірних.

Порівняння за допомогою критерія Стьюдента результатів першого та другого ($t = 2,282$ при $p \leq 0,05$), другого та третього ($t = 2,075$ при $p \leq 0,05$) замірів рівнів готовності до особистісно-професійного саморозвитку показало, що виявлені зміни є статистично значущими. Також було встановлено значущу різницю між показниками в експериментальній та контрольній групах.

У контрольній групі не відбулося суттєвих змін. Показники коливалися у межах 1-4% (середній рівень готовності: 44%, 46%, 43%; низький рівень: 31%, 30%, 34%; високий рівень: 25%, 24%, 23%). Зміни показників не є статистично значущими.

Отже, за результатами відстроченої діагностики у членів експериментальної групи показники обох досліджуваних властивостей зберігають тенденцію до позитивних змін через 3 роки після завершення формувального експерименту. При цьому більшою мірою така тенденція стосується інтернальності, про що свідчить невпинне зростання частки майбутніх психологів з високим рівнем прояву цієї особистісної характеристики. Оскільки метою програми було підвищення готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку шляхом формування їх інтернальності, то можна зробити висновок про достатню стійкість досягнутих ефектів програми у часовій перспективі та, отже, позитивну відстрочену оцінку її ефективності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження уможливило такі узагальнення. Охарактеризовано зміст програми формування інтернальності як чинника готовно-

сті майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку, реалізованої у 2018–2019 н.р. Показано, що методологічна основа програми, зміст та обсяг роботи за обома напрямками впливу відповідають проголошеній меті. Чітко окреслено схему здійснення відстроченої оцінки ефективності впровадження авторської програми, яка передбачає зіставлення трьох наборів даних тестування: до формувального експерименту, після формувального експерименту, через 3 роки після формувального експерименту.

Згідно із запропонованою схемою порівняно рівні інтернальності членів експериментальної та контрольної груп. Встановлено, що в експериментальній групі частка студентів з високим рівнем інтернальності має виражену позитивну динаміку не тільки протягом реалізації програми, а й через 3 роки після її завершення. Це свідчить про міцність сформованих інтернальних характеристик, таких як готовність до подолання труднощів, волюва саморегуляція, відповідальність, самостійність тощо. З моменту завершення формувального експерименту зафіксовано деяке зниження відсотку майбутніх психологів з середнім рівнем інтернальності, що можна пояснити меншою стійкістю сформованої схильності брати на себе відповідальність в умовах ускладнення навчально-професійної діяльності. Відсоток студентів з низьким рівнем інтернальності в експериментальній групі на момент третього заміру став лише незначно меншим, ніж на момент другого. Цілком ймовірно, що процес переходу на вищі рівні прояву цієї властивості загальмувався через відсутність зовнішньої підтримки, яка необхідна таким студентам для стимулювання особистісного зростання. Коливання показників інтернальності в контрольній групі не є статистично значущими.

Аналогічним чином порівняно рівні готовності до особистісно-професійного саморозвитку май-

бутніх психологів. З'ясовано, що в експериментальній групі найбільшою мірою виражена тенденція до постійного зниження частки студентів з низьким рівнем готовності до саморозвитку від першого до третього заміру. Деяке уповільнення цього процесу за останні 3 роки пояснюється складністю підтримки власної орієнтації на саморозвиток в умовах зростання академічного навантаження. Відсоток студентів з середнім рівнем незначно, але постійно підвищувався від першого до третього заміру, що свідчить про достатнє засвоєння методів саморозвитку. Меншою мірою змінилися показники високого рівня готовності до саморозвитку, що може бути пов'язано з кризою переоцінки професійних перспектив.

Порівняння за допомогою t-критерія Стьюдента результатів першого та другого, другого та третього замірів показників як інтернальності, так і готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку виявило значущу різницю між рівнями цих властивостей в експериментальній та контрольній групах. Отримані дані свідчать про достатню стійкість довготривалих ефектів впровадженої програми та дозволяють дати позитивну відстрочену оцінку її ефективності. Використані форми та методи психологічного впливу сприяють свідомому засвоєнню студентами інтернальних установок, закріпленню у них паттернів інтернальної поведінки та мотивації самовдосконалення, що підтверджує практичну цінність розробленої програми.

Водночас не були виокремлені особистісні характеристики, що відрізняють таких членів експериментальної групи, в яких за 3 роки показники інтернальності та готовності до саморозвитку знизилися, та таких, які показали позитивну динаміку зазначених властивостей. Емпіричне виявлення цих характеристик і складає перспективу подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Професійний стандарт «Практичний психолог (соціальна сфера)». Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 211 від 03.02.2021. URL: https://fspo.udru.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/Практичний-психолог-соціальна-сфера-1_compressed.pdf (дата останнього звернення: 01.09.2021).
2. Андрусик О. Розвиток емоційної стійкості як професійно важливої якості майбутнього практичного психолога. *Психологія: сучасні методики та інновації у досвіді діяльності практичного застосування* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. з міжнар. участю / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; відпов. за вип. О.А. Дудник [голов. ред. Сафін О.Д.; редкол: Дудник О.А., Козак О.Ю., Станішевська В.І.]. Умань, 2021. С. 13–15.
3. Rotter J. B. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychol. Monogr.* 1966. V. 80. № 1. P. 11–28.
4. Шевченко Н.Ф. Розвиток професійної свідомості психолога: від концепції О.М. Леонтєва до авторської моделі. *Психологія і суспільство*. 2018. № 3-4. С. 103–111.
5. Шевченко Н.Ф., Чепішко О.І. Професійна свідомість практикуючих психологів-початківців: специфіка розвитку. *Journal of Psychology Research*. 2019. VOL. 25(8). С. 97–106.

6. Кетлер-Митницька Т.С. Інтернальність як чинник готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку : дис. ...канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2020. 421 с.
7. Бедан В.Б. Експериментальна психологія: практикум для студентів-психологів факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2021. 89 с.
8. Афанасьєва Н.Є. Психологічне консультування представників екстремальних професій: теорія, методологія, практика: монографія. Харків : НУЦЗУ, 2017. 315 с.
9. Методика проведення тренінгів: методичні матеріали / ред.-уклад. Н.М. Грачова. Харків : ХОУНБ, 2013. 18 с.
10. Лефтеров В.О. До питання ефективності психологічних тренінгів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2010. Вип. 24-25. С. 57–60.
11. Тітова Т.Є., Крикля К.П. Можливості використання моніторингу в роботі психологічної служби вишу. *Психологія і особистість*. 2017. № 2(12). С. 302–309.
12. Rotter J. V. *The development and applications of social learning theory: Selected papers*. New York : Praeger, 1982. 367 p.
13. Maslow A. *Toward a psychology of being*, 2d ed. New York, VanNostrand, 1968. 225 p.
14. Кузікова С.Б. Психотехнології особистісного саморозвитку в юнацькому віці: генеза образу Я. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Психологічні науки. 2016. Вип. 3(1). С. 124–129.
15. Максименко С.Д. Концепція саморозвитку особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 33. С. 7–23.
16. Татенко В. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір : монографія. Київ : Міленіум, 2017. 184 с.

REFERENCES

1. Profesiyni standart «Praktychnyi psykholoh (sotsialna sfera)». Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy № 211 [Professional standard "Practical psychologist (social sphere)". Order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine № 211]. URL : https://fspu.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/Praktychny-j-psyholog-social-na-sfera-1_compressed.pdf (data ostannogo zvernennya – 01.09.2021) [in Ukrainian].
2. Andrusyk, O. (2021). Rozvytok emotsiinoi stiikosti yak profesiino vazhlyvoi yakosti maibutnoho praktychnoho psykholoha [Study of the future psychologists' professional orientation]. *Psykhologhiia: suchasni metodyky ta innovatsii u dosvidi diialnosti praktychnoho zastosuvannia* : zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf. z mizhnar. uchastiu / MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyyny. Uman, 13–15 [in Ukrainian].
3. Rotter, J.B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychol. Monogr.* V. 80. № 1, 11–28 [in English].
4. Shevchenko, N.F. (2018). Rozvytok profesiinoi svidomosti psykholoha: vid kontseptsii O.M. Leontieva do avtorskoj modeli [Development of professional consciousness of a psychologist: from the concept of OM Leontiev to the author's model]. *Psykhologhiia i suspilstvo*. 3-4, 103–111 [in Ukrainian].
5. Shevchenko, N.F., & Chepishko, O.I. (2019). Profesiina svidomist praktykuiuchykh psykholohiv-pochatkytiv: spetsyfika rozvytku [Professional consciousness of practicing psychologists-beginners: specifics of development]. *Journal of Psychology Research*. 25(8), 97–106 [in Ukrainian].
6. Ketler-Mytynska, T.S. (2020). Internalnist yak chynnyk hotovnosti maibutnykh psykholohiv do osobystisno-profesiinoho samorozvytku [Internality as a factor of future psychologists' readiness for personal and professional self-development] : candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
7. Bedan, V.B. (2021). Eksperymentalna psykholohiia: praktykum dlia studentiv-psykholohiv fakultetu psykholohii, politolohii ta sotsiolohii NU «OIuA» [Experimental Psychology: Workshop for Psychology Students of the Faculty of Psychology, Political Science and Sociology, NU "OYUA"]. Odessa : Feniks [in Ukrainian].
8. Afanasieva, N.Ye. (2017). Psykhologichne konsultuvannia predstavnykiv ekstremalnykh profesii: teoriia, metodolohiia, praktyka [Psychological counseling of extreme professions' representatives: theory, methodology, practice] : *a monograph*. Kharkiv : NUCzZU [in Ukrainian].
9. Grachova, N.M., ed. (2013) *Metodyka provedennia treninhiv: metodychni materialy* [Methods of training: methodical materials]. Kharkiv : XOUNB [in Ukrainian].

10. Lefterov, V.O. (2010). Do pytannia efektyvnosti psykholohichnykh treninhiv [On the effectiveness of psychological training]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky*. Vyp. 24-25, 57–60 [in Ukrainian].
11. Titova, T.Ye., & Krykha, K.P. (2017). Mozhlyvosti vykorystannia monitoryngu v roboti psykholohichnoi sluzhby vyshu [Possibilities of using a monitoring in a work of the higher education institution's psychological service]. *Psykhologhiia i osobystist*. 2(12), 302–309 [in Ukrainian].
12. Rotter, J.B. (1982). The development and applications of social learning theory: Selected papers. New York : Praeger [in English].
13. Maslow, A. (1968). *Toward a psychology of being*, 2d ed. New York, VanNostrand [in English].
14. Kuzikova, S.B. (2016). Psykhotekhnolohii osobystisnoho samorozvytku v yunatskomu vitsi: heneza obrazu Ya [Psychotechnologies of personal self-development in adolescence: the genesis of self-image.]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia : Psykhologhichni nauky*. 3(1), 124–129 [in Ukrainian].
15. Maksymenko, S.D.(2016). Kontseptsiia samorozvytku osobystosti [The concept of personal self-development]. *Problemy suchasnoi psykholohii*. 33, 7–23 [in Ukrainian].
16. Tatenko, V. (2017). Metodolohiia sub'iektno-vchynkovoho pidkhodu: sotsialno-psykhologhichni vymir [Methodology of subject-action approach: socio-psychological dimension]: *a monograph*. Kyiv : Millennium [in Ukrainian].